

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2019

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Ett parallellföremål till runsyllabariet från Sigtuna

Anders Söderberg

År 2000 gjordes ett intressant fynd vid utgrävningen i kvarteret Professorn 1, av stor betydelse för runforskningen och för vår förståelse av vikingatidens överföring av skriv- och läskunskap (*fig. 1*). Föremålet var ett så kallat syllabarium; ett hjälpmedel att organisera runraden, futharken, på ett rytmiskt vis för att underlätta utantillinläring. Ett läromedel i alfabetet från tidigt 1000-tal, helt enkelt.

På en rund trätrissa med hål i hade en text med ungefär 110 runor ristats i en rytmisk följd, där varje konsonant lästes ihop med varje vokal, följande futharkens inbördes ordning: **fufofafi [pʉp]oʉpʉ [i rur]orari kukokaki ...** osv. Föremålet har beskrivits av Helmer Gustavson som också kort berört själva trissans tänkbara ursprung. Var den tillverkad just för ändamålet att vara ett undervisningshjälpmedel, eller var runorna ristade på ett redan befintligt föremål med ursprung i ett annat användningsområde? Under pågående utgrävning var ett uppslag att föremålet kunde ha varit ett lock till en smörkärna. Trissan antogs dock senare försiktigtvis ha varit speciellt tillverkad för ändamålet att vara just ett syllabarium (Gustavson 2007:77).

I kvarteret Kammakaren, nära Strandvägen, gjordes 1923 ett fynd av en stock som antogs vara en mast, varav ungefär 70 cm togs tillvara, och en rund trätrissa som antogs tillhöra ett block (*fig. 2 & 3*). Fynden togs upp ur leran i den forna sjöbotten, varför det uppenbarligen förutsattes att föremålen anknöt till en maritim kontext. Dock är Sörlings (1923) handskrivna rapport knapphändig avseende fynd från grävarbetena, och den berättar att man drog upp flertalet pålar ur leran varför den antagna masten kanske i själva verket skulle kunnat vara en nedslagen påle med ett urtag i. På föremålens registerkort beskrivs de dock som ”fragment av mast med tillhörande block, funnen i lera”.

Föremålen rengjordes aldrig vid tillvaratagandet så de är fortfarande grå av intorkad lera, och de fick självtorka varför en sprickbildning kan iakttas och den ursprungligen cirkelrunda trissan är idag något oval då den krympt mot fiberriktningen.

Det antagna mastfragmentet har en avlång genomföring i vilket trissan skulle ha kunnat passa in, så det är lätt att förstå att föremålen associerats till varandra. Det finns dock ingen uppgift om hur de bägge föremålen legat i förhållande till varandra i schaktet, men då de sorterats in under samma fyndnummer är det tydligt att de associerats till

Figur 1. Runsyllabariet från kvarteret Professorn 1 1999–2000. Fynd nr 12810, SL 97, U NOR2001;19. Foto: Gabriel Hildebrand.

Figur 2. Trissan från kvarteret Kammakaren 2 1923. Fynd nr SF 85:u.
Foto: Sigtuna museum.

varandra redan från början. Hålet i stocken har antagits vara en *hünbora*, det hål i vilket fallet till rå och segel löpt högt upp på masten (jfr Guðmundsson 1900:23, Falk 1995:73f). Själva trissan är 2–2,8 cm tjock, 11–12 cm i diameter och hålet ca 2,5 cm i diameter. Vi kan ana att trissans sida varit lätt konkav på kanten runt om.

Detta äldre fynd har förbisetts, eller inte varit känt, då runsyllabariets funktionella ursprung diskuterats, men det är uppenbart att de två trissorna är av samma art då de är storleksmässigt så lika. Syllabariet var vid påträffandet ungefär 2 cm tjockt, 11,8 cm i diameter och dess hål ungefär 3 centimeter, och har även detta en lätt konkav kant som om ett rep eller band kunnat löpa runt det.

Föremålets ursprungliga användning är dock fortfarande en öppen fråga. Om de inte haft maritim anknytning finns möjligheten att de tillhört mekaniska verktyg, likt svänghjul till drillborrar, svarvar eller liknande redskap. Eller också har vi helt enkelt att göra med runda garnflöten.

Men även om vi ännu inte kan fastslå trissornas funktion sätter ändå den som togs upp år 1923 fingret på frågan om syllabarietrissans ursprung. Det bör vara uppenbart att trissan från kvarteret Professorn varit tillverkat för något annat ändamål, innan den återanvändes som syllabarium på 1030-talet och fick sina 110 runor ristade på sig.

Figur 3. Den stock med urtag (t.v.) från kvarteret Kammakaren som antagits vara ett fragment av en mast. Fynd nr SF 85:u. Foto: Sigtuna museum.

Referenser

- Falk, H. 1995 (1912). *Fornnordisk sjöfart*. Skärhamn.
 Guðmundsson, V. 1900. *Nordboernes Skibe i Vikinge- og Sagatiden*. Kjøbenhavn.
 Gustavson, H. 2007. Runor på skolschemat. *Situne Dei*.
 Sörling, E. 1923. Handskriven rapport till riksantikvarien. ATA 1939/1923.